

досвід професійної діяльності. В процесі такого спілкування і ознайомлення з педагогічною творчістю відбувається “творче зарядження”, з’являється бажання творити самому.

По-третє, становлення творчої індивідуальності майбутнього педагога неможливе без розвитку творчого мислення студентів, їхніх творчих здібностей, тому особливу увагу в підготовці спеціалістів треба приділяти такій організації навчання, яка постійно змушувала б студентів щось придумувати, творити, здогадуватися, фантазувати, конструювати, виявляти ініціативу.

По-четверте, процес навчально-професійної діяльності студентів має будуватися так, щоб вони не тільки брали для себе все найліпше, що є в школі, але й пробували вдосконалювати існуючий навчально-виховний процес. Спільно з методистами, а тоді й самостійно проектували б і випробовували б на практиці нові форми й методи роботи з дітьми, навчальні засоби, які дають змогу одержувати гарні результати.

Література:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376с.
2. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Краткий психологический словарь. – Минск, 1998.

З.П.Бакум

МЕТОДИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД МОВНИМИ ЯВИЩАМИ В НАВЧАННІ ФОНЕТИКИ НА ПРОФІЛЬНОМУ РІВНІ

В статье обосновывается проблема использования метода наблюдения над языковыми явлениями на профильном уровне обучения фонетике украинского языка.

The article investigates the problem of using the observation method in learning linguistic phenomena on the professionally orientated level of teaching the Ukrainian phonetics.

Сучасні підходи до освіти вимагають переосмислення сутності та завдань навчання рідної мови. Особливої ваги набуває проблема мовленнєвотворчої діяльності, яка передбачає досконале знання української мови і володіння різними формами роботи над мовним матеріалом з орієнтацією на майбутню професію.

Разом з тим, поглиблений курс вивчення мови, що упроваджується в закладах нового типу, призначений формувати не лише мовну особистість, а й “майбутній інтелект держави” [6, с.23].

Тому нині гостро стоїть потреба в переорієнтації на застосування адекватних до поставлених цілей методів навчання, які сприяють формуванню вмінь без сторонньої допомоги оволодівати знаннями і є надійною базою самоосвіти та умовою розвитку гармонійної особистості.

Актуальною є думка про те, що найбільш продуктивною основою аналізу методів в умовах профільної диференціації виступає лінгводидактична концепція, згідно з якою метод – об'єднана в одне ціле діяльність учителя й учнів, спрямована на засвоєння мовних знань, умінь і навичок, на організацію пізнавальної діяльності [2, с.273]. З цієї ж позиції розглядає метод навчання української мови в гімназії С.Караман, використовуючи робочу дефініцію Є.Ітельсона: “методи – система моделей методичних прийомів, побудова яких визначається цілями навчання, загальнодидактичними принципами, характером навчального матеріалу й особливостями джерел навчальної інформації” [3, с.123].

Учений наголошує на важливості ретельного вибору методів та прийомів навчання мови в гімназії: “Мова як навчальний предмет має логічну структуру, основну якого складають мовні поняття, тому потрібно під час вивчення всіх рівнів мови встановлювати наскрізні між понятійні зв'язки, що посилює розвивальну функцію методів навчання, активізує пізнавальну самостійність учнів сприяє творчому вибору методів навчання”, окрім того, вважає вчений, “необхідно брати до уваги можливість учнів: їх віковий рівень, підготовленість до самостійної роботи, до пошукової діяльності” [3, с.124-125]. Адже, як показує дослідження психологів, юнацький вік – один із найважливіших періодів розвитку розумових здібностей, мислення старшокласників характеризується визначальними тенденціями: прагненням до самостійності й активності. Юнаки оволоділи і можуть вільно послуговуватися такими видами мислення, як абстрактне, логічне, інтроспективне (на рівні філософських категорій) та гіпотетичне, що неминує приводить до інтелектуального експериментування.

Мета статті полягає в обґрунтуванні одного з ефективних методів у навчанні фонетики спостереження над мовними явищами. Оскільки він поліпшує розуміння ознак лінгвістичних явищ, сприяє розвитку аналітичного та синтетичного мислення.

У методичній науці та шкільній практиці відсутня єдина і чітка класифікація методів навчання. Науковці (А.Алексюк, О.Біляєв, І.Лернер, М.Махмутов, М.Скаткін, О.Текучов, та ін.) цілком

справедливо вважають, що універсального методу навчання бути не може. Академік О.Текучов доводить, що “лише сукупність методів забезпечить учням надійне засвоєння програмного матеріалу в цілому” [5, с.77].

Одним із найважливіших методів у навчанні фонетики. На наш погляд, є метод спостереження над мовними явищами, або спостереження учнів над мовою, бо артикуляцію звуків чи не найкраще вивчати на основі самоспостереження (аналіз м'язового відчуття, робота губ, положення язика та ін.). Окрім того, названий метод сприяє глибокому усвідомленню ознак мовних явищ, привертає увагу учнів до окремих, на перший погляд розрізнених, ніяк не пов'язаних фактів мови, допомагає знайти потрібне явище, привчає аналізувати його, зіставляти з іншими і таким чином віднаходити потрібне.

Цінні думки щодо методу спостереження над мовою належали ще С.Чавдарову, який першим виступив проти спостереженням учнів над формами “живої мови” (30-40 роки минулого століття), ігноруючи при цьому значення теорії, граматичних відомостей у засвоєнні знань. Він був прихильником активного спостереження над мовними явищами з опорою на граматику і правопис, яке прийшло на зміну спостереженню учнів над власним мовленням. Учений вважав, що “не можна уявити розумового розвитку без уміння спостерігати, порівнювати, зіставляти, протиставляти об'єкти вивчення; розвиток спостереження входить до процесу навчання як його складова” [7, с.22].

За впровадження методу спостереження над мовою згодом своє слово сказав і В.Сухомлинський. “Засвоєння, – писав він, – це активне думання, роздум над фактами, дослідницький підхід до речей, предметів, фактів, явищ; активне думання починається там, де учень користується поняттями, судженнями, умовиводами, застосовує їх”. Окрім того, педагог вважав, що вивчення матеріалу методом спостереження з використанням індивідуальної самостійної роботи забезпечує, “по-перше, високий рівень самостійності й виконання поставлених завдань; по-друге, напружену мисленнєву діяльність, і, по-третє, безпосередню участь уже в самому процесі відкриття правила, визначення” [4, с.9-12].

Спираючись на праці В.Масальського, С.Чавдарова, українські лінгводидакти О.Біляєв, Є.Дмитровський, В.Сухомлинський, Л.Рожило і О.Шпортенко, В.Теклюк розвинули й удосконалили метод спостереження.

О.Біляєв згодом уточнює, що “метод спостереження доцільно застосовувати тоді, коли факти, явища, що вивчаються, є складними або специфічними для української мови, вимагають того, щоб у них спочатку розібратися шляхом аналізу тексту (прикладів), перш ніж удаватися до відповідного теоретичного положення, граматичного визначення чи правил” [1, с.64].

Так, наприклад, під час вивчення приголосних звуків української мови необхідно з'ясувати, що вони творяться за допомогою шумів, які виникають унаслідок проходження струменя видихуваного повітря через різні перепони, створювані органами мовлення.

За переважанням при творенні приголосних звуків шуму чи голосу вони поділяються на шумні (шум переважає над голосом) і сонорні (від лат. *sonorous* – звучний) (голос переважає над шумом).

Учням можна запропонувати вимовити сонорні: [м], [н], [л] та шумні [ф], [з], [к], [б], звуки і дати відповідь на запитання: у яких звуків інтенсивність шуму вища?

Після того, як учні дійдуть висновку, що інтенсивність шуму значно вища, ніж у сонорних, вчитель додасть: “Пояснюється така різниця напруженням органів мовлення і силою повітряного струменя під час вимови сонорних і шумних приголосних. Шумні приголосні утворюються за більшого, ніж у сонорних, напруження м'язів у тому місці ротової порожнини у процесі мовлення, де виникає перепона повітряному струменю. Тому і сила повітряного струменя, що виходить із ротової порожнини під час мовлення. При вимові шумних значно більша, ніж при вимові сонорних”.

За участю голосу (робота голосових зв'язок) шумні приголосні поділяються на дві групи: вимовляються з голосом (тоном) і без голосу, тобто на дзвінкі й глухі.

Учням доцільно запропонувати для проведення такий дослід: Покласти пальці на гортань і спокійно вимовити: [б], [д], [ж], [з] – голосові зв'язки при цьому дрижать – голос утворюється, значить чуємо дзвінків приголосні. Вимовляємо: [н], [с], [х], [м] – вібрації голосових зв'язок не відчуваємо – це глухі приголосні звуки.

Далі можна поставити проблемне запитання: Дзвінки приголосні чуємо, бо під час їх утворення бере участь голос. А чому ж чути глухі приголосні звуки, адже вони творяться без участі голосу?

Відповідь учнів може бути такою: “Тому, що чути шум від тертя видихуваного повітря об стінки зближення мовних органів і

чути: [ф], [ш], [с]. Чути також “безголосий вибух”, коли видихуваний струмінь прориває зімкнення, утворюване губами або притиснутим до піднебіння язиком: [п], [м], [к]”.

Голос виникає в результаті того, що голосові зв'язки зближенні й дрижать під час проходження струменя повітря. Таким чином утворюються приголосні: [в], [р], [л], [м], [н], [р'], [л'], [н'], [й].

Без голосу, за допомогою одного лише шуму утворюються глухі приголосні: [п], [ф], [м], [с], [ш], [ц], [ч], [к], [х], [п'], [с'], [ц'].

До дзвінких приголосних (крім тих, у яких голос переважає над шумом) є парні їм глухі. За глухістю/дзвінкістю приголосні звуки утворюють пари: [б] – [п], [д] – [т], [жс] – [ш], [з] – [с] та ін.

Це означає, що обидва приголосні, наприклад, [б] – [п] творяться в тому самому місці і тим самим способом: видихуваний струмінь повітря прориває зімкнуті губи, і в момент прориву утворюються ці звуки, тільки [б] за участю голос (дзвінкий), а [п] – без участі голосу (глухий). Так само в усіх інших парах – приголосні в них розрізняються тільки участю чи неучастю голосу, всі ж інші ознаки в них спільні.

Важливу для нашої розвідки думку висловлює дослідниця навчання української мови на профільному рівні О.Горошкіна: “Спостереження над мовою може стосуватися всіх рівнів мовної системи – фонетичного, лексичного, граматичного та ін. – і полягає у виділенні в тексті споріднених явищ, відборі й порівнянні їх за певною ознакою, у спостереженні за тим, як змінюються форми слів, словосполучень, конструкції речень при зміні мети або змісту висловлення” [2, с.281]. Прикладом, спостереження над засобами виразності в тексті може бути таке завдання.

Прочитайте виразно текст уголос, дотримуючись відповідної інтонації. Вкажіть, як змінювалась інтонація під час читання зачину, основної частини і висновку. Назвіть чинники, що змінюють інтонаційний малюнок пропонованого тексту:

Давно це було. Бідний хлопець Грицько пас громадську череду. Одного разу трапилося з ним нещастя: він спіткнувся й дуже ушкодив ногу. З відкритої рани точилась кров. Щоб хоч якось спинити кровотечу, хлопець притулив до рани зірвану траву, що трапилась під руку. На диво кровотеча невдовзі припинилась, рана почала засихати. Хлопець показував людям свого траву-рятівницю і розповідав свою історію. Відтоді рослину цю почали називати грициками, її донині вживають як кровоспинний засіб при зовнішніх та внутрішніх

кровотечах. Грицики звичайні – поширена по всій Україні трав'яниста однорічна рослина хрестоцвітих, невелика за розміром, що ледь досягає 30-50 см. Дрібні мало примітні й непривабливі квіточки розміщені на верхівці стебла і цвітуть по черзі знизу доверху. Заготовляти треба рослини, в яких почали цвісти тільки нижні квітки, і листя має зелений соковитий вигляд. Сушити треба в затінку на повітрі або в кімнаті, а зберігати у сухому місці (Із “Книги для читання з ботаніки”).

Отже, метод спостереження учнів над мовними явищами допомагає вникнути в сутність лінгвістичних фактів, осмислити зв'язок між ними і зробити відповідні висновки, що з них випливають. Що ж до перспектив, то нині вчені-методисти та вчителі-практики знаходяться в пошуках методів навчання, які сприяли б розвиткові мислительної діяльності старшокласників. До таких і належить спостереження над мовою.

Література

1. Беляєв О.М. Сучасний урок української мови: Навчально-методичний посібник. – К.: Рад. шк., 1981. – 177 с.
2. Горюшкіна О.М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю: Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 362с.
3. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. – 272с.
4. Сухомлинський В.О. Відповідність методів навчання змісту і меті уроку // Рад. шк. – 1959. – № 11. – С. 9-12.
5. Текучев А.В. Методика русского языка в средней школе. Учебник для студентов пед. институтів. – Изд. 3-е, перераб. – М.: Просвещение, 1980. – 414с.
6. Тихоша В.І. Програми для шкіл (класів) з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю. Рідна мова. 8-11 класи. // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах. 2003. – № 3. – С. 178-203.
7. Чавдаров С.Х. За активізацію та удосконалення методів навчання // Рад. шк. – 1959. – № 8. – С. 29-41.